

BÁSNÍK A SVĚT ANEB POSTAVENÍ UMĚLCE SPECIALISTY

Miloš Dvořák

I.

Mezi Václavem Černým v Kritickém měsíčníku a našimi levicovými harcovníky rozvinula se před časem čilá diskuse kolem díla francouzského básníka Paula Valéryho. Poněvadž tato diskuse se dotýká některých zásadních a stěžejních otázek naší národní kultury a jejího růstu v přítomnosti i budoucnosti, budiž nám prominuto, že nezůstáváme pouhými diváky a osmělujeme se do ní poněkud mísit. Chtěl bych zde předem vyjádřiti svůj upřímný dík Václavu Černému, že se s takovou opravdovostí a zápalem ujímá věcí, které u nás nyní nejsou právě populární, zejména ne v řadách naší marxistické levice, která se vyznačuje mimořádnou negramotností ve věcech básnické a umělecké tvorby, jako by u nás nikdy nežil a nikdy kriticky netvořil takový F. X. Šalda. Je-li někde reakce – prohlašuji hned předem – tedy je to především *zde* – poněvadž je to od chápání a pojímání básnického díla, jaké se u nás vyvinulo v době první republiky a už před ní za starého Rakouska, opravdu veliký krok nazpátek. Přiznávám se, že jsem si pročetl příslušné statí Černého s pocitem veliké vnitřní úlevy a osvobození od mûry černého mraku, který se na našem nebi začal stahovat. Jeho velkou zásluhou jest, že hájí důsledně svobodu uměleckého tvoření. Do tohoto dusného ovzduší vechnal vzduch, který se dá dýchat, a vytvořil tak ovzduší, v němž je možno uznati tvorbu ideového protivníka, a to je věc, která je nezbytná, máme-li se v národě vůbec nějak domluvit. Zglajchšaltovaná literatura, jakou by si přáli naši marxisté, byla by největším nebezpečím naší národní kultury. Pro každou básnickou a uměleckou tvorbu jest rozhodující jen a jen dílna autora a nikoliv usnesení nějakých spisovatelských sjezdů mamutího rozsahu, jak si to představuje pan Gustav Bareš. Jako jediný vynález může vyřadit z boje i gigantické armády, tak jediné dílo, vzniklé v samotě, může zvrátit usnesení kolosálních sjezdů. Neboť v duchovní tvorbě stále ještě platí princip *Spiritus flat, ubi vult*, a tento duch se nedá zaklínat žádnými usneseními a rezolucemi.

Myslím, že ve sporu o Valéryho i ve všech dalších jeho důsledcích jde v zásadě o novou variantu velmi starého tématu, o kterém se toho už moc a moc napsalo a namluvalo a který by se snad nejlépe dal shrnout v tuto formuli: *básník a svět*. Dříve to býval básník a svět měšťácký, nyní je to básník a svět socialistický. Naši marxisté v něm upírají místo

básníkům typu Valéryova, Václav Černý – ač nemarxista – jim ho právě použitím metod dialektického materialismu dobývá a zajišťuje, kterážto opovážlivost pravověrné stoupence marxismu dvojnásob rozhořčuje, pan Černý rozmetává pana Bareše takříkajíc na kopytech a je to podívaná pro bohy. Myslím, že není žádného zásadního rozdílu v poměru básníka ke společnosti ve světě měšťáckém a ve světě socialistickém, že tento poměr je v základě *týž*. A má-li o tom někdo pochybnosti, myslím, že nejlepší důkaz o tom mu podávají právě naši marxisté. Jako se o zlepšení tohoto vztahu (mám-li se už tak banálně vyjadřovat) muselo bojovat ve světě měšťáckém, právě tak se musí o to bojovat ve světě socialistickém. A veliká naděje Černého spočívá v tom, že ve světě socialistickém budou pro to mnohem příznivější podmínky než ve světě měšťáckém.

A nyní přistupme ke konkrétnímu případu Valéryho. Václav Černý si zakládá na tom, jak se jemu, nemarxistovi, metodami dialektického materialismu podařilo proti vyznavačům marxismu prokázat, že Paul Valéry do socialistické společnosti právem patří. Valéry sám o sobě je prý zjevem autonomním, který je možno vykládat jenom z jeho vnitřní podstaty, z jeho vnitřní logiky. Valéry neguje společnost a tato jeho negace je dědictvím po Mallarméovi, který stejným způsobem negoval společnost, a to měšťáckou společnost své doby. A v tom byl Mallarmé opět inspirován Lecontem de Lisle, jehož lartpouurlartismus je projevem odporu proti měšťácké společnosti a pramení ze zklamání autora, jenž jako revolucionář v mládí proti ní bojoval. A tak se Černému podařilo přímo skvělým způsobem dokázat, že ultrasubtilní poezie Valéryho, která se zdá našim marxistům zhola zbytečná, ba škodlivá, je nejvyšší kvintesencí pravého revolučního ducha, která zaručuje Valérymu velmi čestné místo v socialistické společnosti. Před tímto důkazem museli marxisté zmlknout a panu Barešovi nezbylo nic jiného než mluvit z cesty, neboť cestami marxismu vlastními to opravdu jinak nejde.

Myslím však, že Václav Černý zůstává poněkud opodál svého důkazu, když v závěru své stati praví: „Tak trochu jsem se dnes zaimprovizoval marxistickým kritikem, spíš pro potřebu marxistických kritiků než pro potřebu vlastní.“ Domnívám se tudíž důvodně, že Černý se nikterak neztotožňuje se svým vlastním výkladem a že nebude bez užitku, když položíme otázku: *jakou* to vlastně společnost negují ten Valéry a Mallarmé a jaké jsou vlastně kořeny jejich rozporu se světem? Podle principů dialektického materialismu by to byl jakýsi neuvědomělý revoluční instinkt, který na sebe vzal nejsubtilnější formu, jakou si možno představit. Nuže, odpovídá tohle plně dílu Valéryho a Mallarméa? Negují oni pouze měšťáckou společnost a *nic víc*? Václav Černý ví právě tak dobře jako já a možná ještě lépe, že nikoliv.

Každý umělec, který je intenzivně zabrán do svého díla a svých tvůrčích procesů, dělí prakticky své bližní na dvě třídy: na ty, kdož ho chápou, a ty, kdož ho nechápou. S těmi prvními žije a ty druhé jenom snáší. To je pro každého umělce něco tak základního a neměnného jako zahraniční zájmy velmocí při střídání různých režimů uvnitř. Sám ovšem nejsem umělcem, avšak přiznávám se, že lidé, kteří mi rozumějí, byť protichůdného vyznání, jsou mi bližší než lidé stejného vyznání, kteří mne nechápou. A nedovedu si představit, že by tomu u Černého bylo jinak. Na každého umělce mají pak nárok především ti, kdož mu rozumějí, ať patří ke kterékoliv třídě, což Černý sám už mnohokrát nepřímou řečí řekl. A myslím, že je téměř zbytečně klásti otázku, kryje-li se okruh lidí, kteří přinášejí umělci své pochopení, s nějakou společenskou třídou. Jistěže ne, leč bychom chtěli třídit lidi podle duchovní formace, zralosti, a vyspělosti. Ale lidé skutečně zralí by jistě odmítli vystupovat jako nějaká vyšší duchovní třída. Veškero dělení na třídy je do veliké míry pomyslné a neodpovídá skutečnosti života.

A nyní se vraťme opět k Valérymu a Mallarméovi. Není příčinou jejich naprostého odvratu od společnosti a světa ta úžasná *specializace* jejich umění? Není ona průvodním a souběžným zjevem této specializace? Čtenářská obec takového básníka se nutně smrskne na úzký okruh několika zasvěcených estetických specialistů, který je bytím básníka, a všechno ostatní je pro něho nebytím. A nyní: do jaké míry může být a je tato specializace společensky revolučním postojem? Je tomu tak zajisté v tom případě, kdy tato umělecká exkluzivnost je mstným a pohrdavým postojem k „měšťákovi“, který umělce ze svého středu vyhošťuje. Tento postoj se zajisté najde u mnohých romantiků, je však zajímavé, že nejsilnější je právě u těch, kteří ve své exkluzivnosti zdaleka nepokročili tolik co Mallarmé a kteří mnohem více stojí o to, aby jim bylo rozuměno. Přečtu-li si však kteroukoliv báseň Mallarméovu, zdá se mi k těmto pohnutkám dokonale lhostejná, jsouc plně a cele upjata k svému vlastnímu dění, jinak by nedosáhla své výsostnosti. *Novum* Mallarméa proti předchůdcům, na něž navazuje, spočívá právě v tom, že všechny *lidské* pohnutky dovedl v sobě potlačit a nechat daleko, daleko za sebou. U něho platí pohnutky pouze umělecké. Pro tohle jej nazývá André Gide světcem – my bychom řekli světcem naruby. Nuže, je tohle revoluční postoj ve smyslu marxistickém? Gustav Bareš by řekl, že *ne*, Černý opět tvrdí, že jest to jeho vysoce sublimovanou kvintesencí, a já sám se v tom dobře nevyznám, neboť to není mou věcí.

Já vidím kořeny této specializace především v delší souvislé kulturní a umělecké tradici, jaká se vyvinula právě ve Francii, v dlouhodo-

bém *knižním*, intelektuálním životě celých generací, při němž inspirace v podstatě knižní se vrství na sebe stále výš a výš. Tato specializace se nepochybně vyvinula z úsilí umělce vyslovit stále nové a nevyslovené, a jakmile nevyslovené bylo jednou vysloveno, nastává mu opět povinnost vyslovit to vyšší nevyslovené, které vyrostlo z toho, co bylo vysloveno, poněvadž každým vyslovením se naše vnitřní skutečnost přetváří a nově utváří a vzniká nové nevyslovené. Jsou zhruba dvě cesty, jak možno dospěti k novému umění. Je to buďto nová situace, do které umělce postavil život a dal mu tak novou zkušenost a nový pohled do své skladby, který si na něm vynutí novou formu. Anebo je to cesta druhá, ta, kterou jsem zde vyznačil. Podotýkám, že verš je mnohem víc odkázán na tuto druhou cestu nežli próza. A po této cestě se dospělo až tam, že námětem básně se stává vlastní tvůrčí proces básníka. Takový básník se přirozeně musí úplně uzavřít světu a bolesti života, ta velká inspirátorka ostatního umění, nemá k němu vůbec přístupu a jediné, co zná, jest jeho vlastní tvůrčí trýzeň, která je stále bodavější. Umělec, nad kterým život už nemá žádné moci – „život, ten za nás odbudou sluhové“ (Villiers de Lisle-Adam) – musí si hledat a tvořit překážky pro své umění, neboť umění jest opravdu překonáváním překážek, a když mu jich nedodává život, musí si je dělat sám (mistrem tohoto umění překážek je nejen Valéry, nýbrž i Jaroslav Durych ve Služebnících neužitečných) a je to takové, jak to Černý velmi pěkně vylíčil ve své přednášce o Valérym.¹ A tak se poezie stává jakýmsi druhem složité vědy o tvůrčím procesu básníkově a k plnému chápání takového Valéryho je bezmála potřeba, aby čtenář *prožil* dějiny francouzského verše (nikoliv snad odpapouškoval z literárních historií) počínaje Malherbem až po Valéryho.

Jaký podíl má na této specializaci umění odpor umělce k měšťákoví? Nechci tvrdit, že zholá žádný, ale jistě druhořadý. Nepoměrně větší význam má v ní autonomní vůle a úsilí autorovo nežli společenské poměry. Já v tuto vůli dosud věřím. Ty společenské poměry musí být ovšem takové, aby k tomu umělci dopřály času, nic jiného od nich také nežádá a nepotřebuje. Bylo by jistě omylem domnívati se, že Valéry negoval jen měšťáckou společnost své doby. On by musel negoovat stejně společnost socialistickou, neboť v jedné věci není mezi nimi zásadního rozdílu: obě dávají prvenství výrobě *hmotných* statků, jenomže socialismus usiluje o jejich spravedlivější distribuci. Negace Valéryho jde nepoměrně hloub, neboť on neguje samu skutečnost tohoto světa a nelze tvrditi, že by příčinou toho bylo, že nějaký měšťák má víc než on, a nelze si také dělati naděje,

¹ *Jsem právě svědky, jak čistý typ umělce specialisty podlehl nárazu života. Je to případ Vladimíra Holana v jeho Snu, Díku a Panychidě.*

že by od této negace v jiné společnosti upustil. K tomu by ho mohly přimět jen pohnutky naprosto jiného druhu. A na druhé straně: chovají se k němu představitelé socialistické společnosti jinak než měšťáci? Toho nejlepším důkazem je polemika, kterou Černý na obhajobu jeho umění musí vésti. Dovedu si ovšem představit, že básník tohoto typu může vyrůst i ve společnosti socialistické po delším údobí klidnějšího vývoje, leč by mu toho tato společnost úmyslně nedopřála. Vcelku dlužno říci, že liberální společnost měšťácká se k Valérymu nijak zle a neuznale nechovala, kdyžtěl byl jmenován akademikem. Přední reprezentanti naší socialistické společnosti se k němu chovají poněkud drsněji. Třebaže toho „revolučního náboje“ jest v díle Valéryho celkem poskrovnu, myslím, že i ve společnosti budované socialisty má míti své místo, i kdyby se tam právě nedostal cestami dialektického materialismu, a sice z toho důvodu, který uvádí Černý: pro krásu, kterou vytváří. Kdyby ho chtěla vyvrhnouti, byla by jistě nižší společnosti měšťácké a toho si ani já, ač nejsem socialista a leckdo by mne snad mohl a chtěl podezřívati ze zlomyslnosti vůči ní, naprosto a zcela upřímně nepřiji. Jednoho se však obávám: že úzkostlivé lpění na dialektickém materialismu může být značnou překážkou jejího rozvoje. Myslím, že těžko stačí na výklad všech jevů života a důsledné lpění na něm povede pravděpodobně k tomu, že se bude sám do sebe zaplétat a lidem, kteří jsou do něčeho zamotáni, jest vždycky velmi těžké vymotati se.

II.

První část mé stati týkala se spíše situace, která se vyvinula v diskusi mezi Václavem Černým a našimi marxisty. V druhé části bych chtěl poněkud šíře vyznačit, jaký je vlastně vztah dnešního umělce specialisty k dnešní společnosti a jaké jest jeho místo v ní. A je přirozené, že tato diskuse bude i nadále do mých úvah zasahovati, neboť tvoří jejich odrazový můstek.

Abychom mluvili hodně konkrétně, tedy si představme znovu takové dílo dnešní poezie v jejích nejvyšších formách. Já například píši tuto staň, a co v ní chci říci, vidím téměř naráz v jakési souhrnné představě, v souhrnném pocitu, do něhož je uzavřena jako strom do jádra a z něhož ji postupně vybavuji, jako se z jádra vybavuje rostlina. Nejobtížnější přitom jest uvésti všechno do náležité časové posloupnosti, to jest rozvinout to v čase podle vnitřní zákonitosti myšlenky. Všechno se na mne kupí víceméně zároveň, ale já to nemohu tak říci, nýbrž pěkně jedno po druhém, a to tak, aby si jednotlivé složky celku co nejméně překážely, a naopak navzájem se co nejvíce posilovaly a doplňovaly. A toto rozvětvení do času je zajisté velikým ulehčením pro čtenářovo chápání. Správná posloupnost vyjasňuje, nesprávná zatemňuje a každá chyba, které se dopouštím, má

svou odezvu v celku. Nuže, tohle musí dnešní básník říci pokud možno zároveň, musí to říci najednou. A to jest jeho nejtěžším úkolem. I když se musí prakticky uchýlit opět k časové posloupnosti, musí v ní být mnohem více *současnosti*, nežli je v mé próze. (Valéry sám má této posloupnosti poměrně více než jiní básníci.) Čas takové básně je nesmírně zhuštěný a tohoto zhuštění se dosahuje tím, že slova se nevztahují k sobě pouze svým logickým významem, nýbrž všemi vztahy, které jsou schopna vyvinouti. Všechny experimenty v poezii mají ten smysl, aby se ze slova vytěžilo co nejvíce vztahů. Je to něco podobného jako pěstění nových druhů plodin, při němž se má docílit co největší úrodnosti při nejlepších vlastnostech plodů. Takováto báseň jest od začátku až do konce téměř jednotlivým okamžikem. Uzavřít co nejvíce síly do rozměrů pokud možno nejmenších a přechovat ji v nich, k tomu směřuje vývoj dnešní poezie. A toto zhuštění časové vzniká v neposlední řadě tím, že báseň nese v sobě uzavřen a podobně jako léta stromu navrstven proces svého vzniku. A tak do takových dvou, tří stránek básně může být uzavřeno více energie, nežli je jí u některého spisovatele v celém románě. Přiznávám se, že mi čtení prózy působí leckdy obtíže pro nutný balast, který s sebou vleče. Četba takové básně vyžaduje si přirozeně odborného studia, jistý habitus, osvojený déletrvajícím četbou veršů. Čtenář tu musí vykonat značnou míru té práce, kterou vykonal autor, musí báseň spolutvořit. Text básně jest, jak to řekl Černý, jakousi partiturou vnitřního procesu autorova i čtenářova. A to všechno je práce, která absorbuje oběma veliký díl jejich času, a o autoru možno dokonce říci, že často i svým spánkem na ní pracuje.

Na jedné straně je zde tedy umělec zabraný do svého vnitřního procesu, který hrozí úplně a beze zbytku pohltnout celý jeho život a který od člověka, jenž se mu chce přiblížit, žádá téměř totéž. A nyní si představme na druhé straně například uhlokopa, který v hlubokých podzemních šachtách, ve vedru a dusnu, polykaje uhelný prach, musí po dlouhé směny kopati, tahati těžké kusy, pošínovati těžké vozíky v potu, do něhož se mísí uhelný prach, kterážto práce jej vysiluje do té míry, že po jejím skončení těžko může mysliti na něco jiného nežli na odpočinek, sousto a rozptýlení. A nebo si představme práci sedláka, který se dře od časného rána do pozdního večera a jehož práci ještě dlouho nebude možno vymeziti pracovními hodinami. Musí se plahočiti po poli, orati, kositi, tahati snopy, pytle, mazati se v hlíně a hnoji, obsluhovati dobytek a konati jiné těžké a nepříjemné práce. A představme si práci matky, která se musí starati o několik malých dětí, práci, která pohltí nejen dny, nýbrž i noci, a až všechny práce na světě budou zmechanizovány a vymezeny na své úřední hodiny, tato práce nikdy vymezena nebude, protože by to znamenalo

zánik lidského pokolení. Lidský rod udržuje se naživu jen za cenu nevyhnutelné oběti, od které žádný režim nemůže člověka osvobodit.

Život lidské společnosti v pojetí dialektického materialismu jest v podstatě směnou hodnot vytvářených prací. Umělci se zde zřejmě dostává hodnot naprosto nesporných: horník mu dává teplo, sedlák chléb a matka – máme-li zůstat věrni tomuto pojetí (zde už nemluvíme svým vlastním jazykem), musíme říci, že mu dává člověka, který jeho umění vnímá, neboť umění, které není nikým vnímáno, vlastně nežije. A co jim za to dává takový umělec specialista? Nedává ten zase jenom specialistům, čili víceméně sobě samému? Když si uvědomíme tento příkrý kontrast, nemůžeme se diviti, že takový redaktor Rudého práva se rozkatí a prohlásí: Pryč se vším zpuchřelým měšťáckým uměním, umění ať slouží člověku, ať slouží revolučním potřebám, ať slouží budování socialistického státu!

A nyní si na okamžik představme například italského lékaře Galvaniho, jak někdy před staletími kuchá žáby, pohrává si s jejich stehýnky, pozoruje, zkoumá, hloubá. Nemohlo se přihoditi, že některý z jeho sousedů, který ho náhodou přistihl při tomto zaměstnání, vrátiv se domů, řekl: V čem se to ten doktor pořád nimrá a vrtá, kdyby raději dělal něco pořádného, tuhle z toho přece nikdo nic nemá... A zatím tenhle Galvani byl prvním člověkem, který si *uvědomil* velikou sílu, která je skryta ve věcech tohoto vesmíru, spolutvoříc tajemnou jejich podstatu. A jaká dlouhá řada lidí musela pracovat na tom, aby tato síla byla vybavena ze surovin této země v takové čistotě a v takovém množství, aby se jí dalo používat v tom rozsahu, v jakém jí používáme dnes. A něco podobného (nikoli totožného) je i s tou „čistou poezií“.² I to je taková jemná látka, která byla získána po staletí trvajícím úsilím umělců slova. Elektriny se dá prakticky použít nespočetnými způsoby a její výhody jsou každému očividné a zřejmé. Nemusíme se namáhat, otočím vypínačem a elektřina prokazuje své služby, které jsou hodnotou pro každého dnešního člověka naprosto srozumitelnou. Proto také existence vědeckého badatele a konstruktéra má dnes své samozřejmé oprávnění a není nutné nějak zvlášť ji ospravedlňovat, i když se jejich práce ubírá cestami laikovi naprosto nepřístupnými. Ale co s takovou „čistou poezií“, která si od čtenáře žádá téměř takového úsilí, jakého si vyžádal její vznik? Jakou ta může míti směnnou hodnotu? – A což dialektický materialismus? Není také ten něčím velmi nesnadno přístupným, něčím velmi složitým, co předpokládá vyspělý smysl pro pojmy, smysl vytříbený značným studiem. Kolik zkomolenin této nauky koluje hlavami nespočetných intelektuálů a jak daleká je oby-

² *Užívám tohoto názvu z pouhé konvence, sám se s tímto pojmem nechci důsledně ztotožňovat.*

čejnému řadovému svému vyznavači! U toho se redukuje prostě na několik užitkových hesel a o její složitosti nemá ani zdání. Nežádáme to od něho a nebudeme mu toho zazlívát. Nepotřebuje se o to hrubě starati, hlavní věcí jest tu jeho víra, že tato nauka mu připravuje pohodlnější život na zemi, a to jest pro něho její směnnou hodnotou. Ale jest to jediný cíl této nauky? Proti tomu by zajisté každý její znatel protestoval. Myslím, že jí jde na prvním místě o vítězství jejího pojetí a výkladu veškerého jsoucna, výkladu, který si dělá nárok na úplnost. A po této stránce jest vědeckofilozofickou básní, je duchovým úsilím, duchovou hrou, která sahá daleko za tento cíl a jejíž plné prožívání jest pro průměrného člověka téměř tak luxusní jako prožívání čisté poezie. A jaká že je hodnota vši poezie a všeho umění? Jest *naplněním* života, a to jest tou hodnotou nejvyšší.

Pokusili jsme se tu ospravedlniti existenci umělce specialisty, nicméně to veliké rozpětí mezi ním a ostatním světem zde zůstává a je třeba se nad ním zamysliť. Na jedné straně je tu jakási kasta umělců, kteří si žijí pro sebe, nestarajíce se o druhé, a na druhé straně jsou zde ti ostatní, kteří se opět nestarají o ně. Snad se nemýlím, řeknu-li, že tento rozpor je nejvíce vyhraněn v lůně samé socialistické společnosti, jejíž široké davy se žíví namnoze odpadkovými produkty měšťáckého ducha. Je však i mezi katolíky, kde na jedné straně máme voskové plastiky, barvotisky a jejich slovesné ekvivalenty a na druhé straně plody nejvyšší umělecké kultury. To je ovšem jen hrubé schéma, skutečnost je mnohem složitější a rozmanitější. Tento rozpor byl zajisté i v kulturách věků minulých, ale nikdy v něm nebylo takové příkrostiti, protože nikdy nebylo tak vyhraněných umělců specialistů a nikdy zároveň nevyvstávala v takové naléhavosti otázka, jak učiniti široké zástupy účastnými na plodech lidské kultury.

Je možno tento rozpor stupňovati a jest to zdrávo? Kdo je tu vinen? To jsou otázky, které si dnes od nás vyžadují odpovědi. Na tu první otázku je odpověď snadná a okamžitá: *není*. Na tu druhou otázku bych měl sice odpověď také hned, ale snad bude lépe, když s ní poněkud počkám.

Abychom učinili široké zástupy účastnými na plodech této kultury, k tomu je především třeba, abychom jim k tomu dali čas. Dílo dnešního socialismu k něčemu takovému skutečně směřuje. Kdo dočetl mou úvahu až sem, sotva může pochybovat o tom, že bych tomuto dílu nepřál. Musel bych zajisté býti sám proti sobě, kdybych tak činil. Jeho smyslem jest uvolnit síly člověka pro vyšší život duchový, i kdyby ten život nebyl v samotném programu socialistů. Věřím pevně, že se nechtějí a ani nemohou stavěti proti němu. Záleží ovšem velmi na tom, jak tento život bude pojat.

Tvorba času měla by býti hlavním úkolem vládnoucích vrstev. Svobodný čas je nejcennějším majetkem, který možno člověku dáti. Svobodný čas a kapitál je v podstatě totéž. Dnešní stát se ovšem vyvíjel tak, že člověku čas spíše požíral, než dával, zejména v dobách válečných, ale nelze popírat, že má možnost, bude-li rozvážně řízen, tento čas i s bohatými úroky vraceti. Nezapomínejme však na jednu věc: je tvůrcem tohoto času vyznavač marxismu, jest jeho tvůrcem dělník? Dozajista nikoliv. Tento čas nám získává stroj a jeho tvůrcem je vědec, vynálezce, konstruktér. Vědec a konstruktér nesocialista může i socialistické společnosti přinést větší prospěch nežli vyznavač marxismu. V Americe jsou dokonce už tak zmechanizované továrny, že majitel ráno jen připraví suroviny a stroje, pak zavře továrnu a večer přijde převzít výrobky zhotovené bez jediného dělníka. Socialismus je zde tudíž jen od toho, aby prováděl spravedlivou distribuci času, získaného vědcem a vynálezcem, s náležitým zřetelem na úkol, který je jednotlivcům ve společnosti svěřen, tedy naprosto ne lineárně. Je to dílo čistě mravní, proti kterému se žádný křesťan nemůže stavěti, poněvadž je to vlastně také jeho dílem. Je odvozeno z mravních zásad evangelia, a jestliže je dnes provádějí jiní, je to do veliké míry jen proto, že vyznavači křesťanství je nekonali a proti němu hřešili. Nevěřím sice, že bude této spravedlnosti na světě někdy dokonale dosaženo, poněvadž život je příliš složitý a mnohotvárný a žádným paragrafem, ani úřední registrací nelze jej dokonale sevřít, to však nás nikterak neosvobozuje od povinnosti konati dílo spravedlnosti v takovém rozsahu, jak jenom je to možno.

A nyní si představme na okamžik svět, ve kterém bude člověk do vysoké míry osvobozen od hmotné práce a bude mu darován čas. Není to nedosažitelné a nemusí to ani trvat dlouho, poněvadž nynější technika pokračuje závratnou rychlostí. Dělník, o jehož postavení se po dlouhá léta vedl boj, z něhož vyrostla rozsáhlá sociální věda, udrží se jen v některých oborech, hlavně v zemědělství. Hlavním zaměstnáním člověka bude studium a administrativa, kteréžto dva obory se stejně stále víc a víc rozrůstají na úkor ostatních. A poněvadž lidí na tu administrativu i na tu nutnou obsluhu strojů bude dost, stačí, když každý bude dvě, tři hodiny denně v kanceláři nebo u stroje. Zdatnější budou u stroje, méně zdatní v kanceláři. Takový bude pravděpodobně budoucí vývoj lidské společnosti, nezničí-li se opět v nějaké válce.

Do jaké míry se bude možno z tohoto vývoje radovati? Předně nepokládám práci, není-li právě nemírná a zničující, za kletbu, nýbrž za dobrodiní člověka. A není radno zbaviti člověka nějakým rychlým zásahem jejího břemene. Je to dokonce nebezpečné, neboť není tak snadné člověka

potom zaměstnati. Počet jednotlivců, kteří budou mít zájem o dnešní specializované umění, by nepochybně poněkud stoupl, ale nelze očekávat, že by se lidé takto osvobození stali hromadnými konzumenty poezie à la Valéry. Jednotlivé obory věd by byly velmi rozsáhlé a život těch, kdož je pěstují, byl by jimi úplně pohlcen, neboť ve vědě je nutné ovládat pokud možno největší celky a mít nejširší přehledy a nelze si v ní omezit práci jako v továrně. Tito lidé budou konat přímo otrockou práci za druhé a oni už ji konají a konali ji. (Nemohli by ji konat, kdyby práce měla pouze směnnou hodnotu a kdyby nebylo vyšší *radosti* z ní.) Při specializaci pokračující i v umění skládala by se společnost převážně z jednotlivých typů duševních pracovníků, kteří by si navzájem nerozuměli. A dále: jak přinutíme všechny ty davy, které si dnes kupují rodokapsy, detektivky, plní biografy a fotbalová hřiště u vědomí, že za vydaný peníz bude jim poskytnuto příjemné vzrušení, které je nebude státi nejmenší námahu, aby si koupili nějakou partituru jim zcela neznámých a nepovědomých duševních procesů? A tito lidé se rekrutují a rekrutovali ze *všech* vrstev, od nejchudších k nejzámožnějším. Dva lidé s tímž fyzickým časem docela jinak naloží, poněvadž jejich vnitřní čas je úplně rozdílný. Jsou lidé, kterým by nestačilo ani deset životů, aby vykonali, co jim tane na mysli, a dejte čas jinému – on se prostě bude nudit. Kolik už bylo na tomto světě lidí, kteří žili v nejlepších materiálních podmínkách, a byli přesto k umění lhostejni, a kolik nuzáků se jím sytilo! Distribuce umění bude narážet vždycky na veliké obtíže, které se nedají zvládnout žádným systémem. Neříkám, že by zlepšení materiálních podmínek muselo uškodit umění, může mu přinést prospěch, ale ten bude vždycky jen relativní. Myslím však, že se hrubě nemýlím, řeknu-li, že je na světě dosti socialistických teoretiků, kteří se domnívají, že se zlepšením hmotných podmínek se dostaví kultura jaksi sama od sebe. Nikoli, ta bude vyžadovat stejného úsilí tvůrčího od autora i „konzumenta“ jako ve světě měšťáckém, jinak tato společnost bude spěti k úpadku. Ale oni si to představují tak, jako by úpadek v tomto světě ani nebyl možný.³ I nacisté si představovali, že po vítězství a hospodářském zajištění jejich říše nastane éra neslýchané kultury, čemuž jsme ovšem nikdy nevěřili. To by se musel člověk celý vnitřně proměnit, ale sám marxismus pokládá přechod od soukromého kapitalismu ke státnímu za dějinnou nutnost, tedy něco spíše vnějškového, a nikoli za hlubokou proměnu vnitřní. Potíž je v tom, že každé individuum musí na světě začínat „od píky“ a člověk v budoucnosti se nebude rodit nějak podstatně jiný nežli člověk dnešní a včerejší.

³ Zároveň s korekturou této stati mi přišlo do ruky 3. číslo Kritického měsíčníku. Konstatuji s radostí, že tam Václav Černý ve stati *Pár slov o kulturním étosu říká v podstatě totéž.*

Jaký že tedy zákon platí ve světě umění? Je to ten starý zákon evangelia, protože to je zákonem života a umění je život. Je pro ty, kdož mají oči k vidění a uši k slyšení. Je jako to rozhozené zrno: jedno dopadlo na skálu, druhé do trní, třetí na cestu, čtvrté do úrodné země. Neboť evangelium jest a navždy zůstane největší básní, která byla vytvořena na této zemi. A jaký že je úkol umělce? – Dávat zrno a ne plevy. Dávat zralý plod a ne padavku. Jinými slovy: dávat *plný tvar* a nikoli jeho náhražku. Dávat dovršené dílo a nikoli jen jeho vnitřní proces. Zajisté bychom se poděkovali milé přírodě, kdyby nám dávala místo svých plodů jenom biochemické procesy, jimiž vznikají. Věda studuje tyto procesy, aby docílila hodnotnějších plodů, studuje funkce našeho organismu, aby jej učinila zdravějším a zdatnějším, a podobně umělec smí a musí si uvědomovat procesy svého tvoření, ale pod jednou podmínkou: že dosáhne *vyššího plného tvaru*. Že jeho vnitřní stav, k němuž svým tvůrčím procesem dospěje, bude skutečně *silný a celistvý*, že to nebude neurčitý polostav a mátoha. Že bude umocněním a nikoli odmocněním jeho života.⁴ Že u vědomí svého tvůrčího procesu podá dílo silnější než bez jeho uvědomění. Jinak je úsilí umělce marně vyplýváno. Jako zrod a vývoj plodu má u každého organismu své zákony, tak má také své zákony zrod a zrání uměleckého tvaru, které umělec musí svým vnitřním instinktem postihnouti. A záleží ovšem nemálo na tom, jak svou duchovní životosprávou tomuto procesu napomáhá. Věříme, že kultura katolicismu, který je založen na učení o Bohu, jenž se *vtělil*, jenž na sebe vzal tvar těla, nikdy nemůže ztratit svůj význam. A že se této nauce člověk nikdy nevyhne, nýbrž že její pravdivost bude znovu a znovu dotvrzovat.

A nyní se ohlédněme trochu okolo sebe. A zůstaňme jenom u poezie. Jaká to nespočetná spousta básnických sbírek byla vychrlena v posledních dvou, třech desetiletích! Jaké to legiony autorů, jichž jména se mi vytratila i s názvy sbírek, o kterých jsem třeba i referoval! Jaká to záplava slov všelijak pitvorně v ústech žmoulaných a přežvykovaných! Jaké to marnivé a marné kozelce, grimasy a posunčiny, propadající se v nicotu zároveň s okamžikem, v němž se zakmitly! Když si představíme veškeru rozměrnost tohoto hromadného zjevu, jak málo je tu slov, která mají trvalejší hodnotu! Rozbitím konvenčních útvarů a prachabě uplatňovaným požadavkem pevného tvaru nového se básnění úžasně usnadnilo, rozmohlo, rozbředlo a zplanělo. Je to pravý obraz umění zbaveného překážek. Myslím, že by nebylo zdrávo, aby se to dále stupňovalo. Tady už zdaleka není podáván ani proces básnění, poněvadž tohle umění žádného procesu už nezná. Jsou to patvary, úlomky a odpadky bez jakékoli hodnoty.

⁴ Valéry zůstává v podstatě neměnným.

Plný, sytý a dovršený tvar, toť „směnná“ hodnota, kterou nám dává pravý básník, neboť jedině v tvaru, v celistvém tvaru jest možno vydati se mu. Jest imperativním příkazem života vydávati se v díle. Zrno se mnohonásobí v klasu, člověk je povinen mnohonásobit se svým dílem, což jest u něho zajisté těžší nežli u zrna obilného. Zrno se reprodukuje neměnné, ale člověk se musí zároveň přetvářet a utvářet. Je ovšem mnoho forem, v nichž tak může učiniti, a umění jest jednou z nejobtížnějších a nejvyšších, avšak má jeden příkaz, který jest mu společný se vším životem tohoto vesmíru, a ten jest: zmnožení života. Umělec, který dozrál k pravému tvaru, *dosáhl věčnosti*, jak by to řekl F. X. Šalda. I kdyby nebyl hned každému srozumitelný, i kdyby jej začali chápat za sto, za tisíc let, jeho účty jsou vyrovnány a není nikomu nic dlužen. A to ví na dně své bytosti každý umělec nejlépe sám. Nejvyšší formou tohoto rozmnožení života jest křesťanství, poněvadž jeho zakladatelem jest člověk (nechce-li se věřiti v jeho božství), který se dovedl vydat nejdokonaleji. Proto může býti na světě jen jedna skutečná morálka, a to křesťanská, a každý pokus nahradit ji jinou skončí buďto katastrofou této morálky, nebo katastrofou člověka.

Mluvím zde o umělci, který se *vydává* v tvaru svého díla. Možná, že si mě Václav Černý pohrdavě přeměří a řekne: ale to je právě to staré pojetí umělce, to je to lehké a snadné, čím takový Mallarmé a takový Valéry pohrdli, aby se dostali výš, do křišťalových oblastí suverénního intelektu, který, místo co by se vydával, nazírá sebe, a to jest v umění to nejtěžší a nejvyšší. Odvážil bych se říci, že přece jenom ne. Že umělec, který by utkvěl *vylučně* jen v nazírání svého básnického procesu, nemá možnosti, aby se vtělil v živý tvar, že ten jakýsi nadproces jeho vlastního procesu, ta nadstavba nadstavby tomu brání. Že je to v základě velmi kultivovaná nemohoucnost, která se povyšuje za vyšší ctnost. Takto dospěl Valéry k fascinujícím leškům svého Hada, vrcholné to své básně. Je to jistě úžasně důmyslný výtvar, nejvyšší svého druhu, o tom nebudiž pochyby. A v poezii, jak ji pojímá Černý ve svém proslavu o Valérym, jistě poslední slovo vývoje. Vážím si jeho zápalu pro čistě duchové hodnoty, který je vzácný zejména v naší době, doufám však, že mi nebude zaslívat, když s ním v jeho obdivu k Valérymu nepůjdu do všech důsledků. Verš Mallarméův je úžasně splývavý a v této splývavosti je cítit jisté teplo dechu, i když je vydechován do prostoru úplně mrazivého. A tohle chybí Valérymu, v tom je základní rozdíl mezi oběma. Verš Valéryho je nástrojem čistě zjišťovacího procesu, je důmyslný a subtilní, ale nevydá jediné kalorie tepla. A z tohoto důvodu pravosti jeho formy cosi chybí.⁵ Tvar je život a život potřebuje aspoň trochu tepla. Takový Mallarmé je květ, který se rozvíjí ve sněhu a ledu, avšak tento mráz nesmí být stupňován do nemožnosti.

Nemyslím nyní právě na Valéryho, ale snad se příliš nemýlím, řeknu-li, že právě nemožnost dorůstí k plnému tvaru může vystupňovati specializaci umělce a jeho zřetel k vnitřnímu tvůrčímu procesu až k úplnému rozkladu a ochabnutí jeho tvárných schopností. Je to cesta plná nebezpečí a bylo by velmi zajímavé vysledovat, jak se jednotliví umělci před nimi zachraňují. Je to cesta, která může končit vyschnutím tvůrčích zdrojů. Zde má také své kořeny dnešní častá fluktuace mezi dialektickým materialismem a katolicismem.

Jedno je jisté: dozraje-li autor skutečně k plnému tvaru, pak je jeho dílo *vždycky* přístupnější a srozumitelnější, nežli když uvízne v pouhém tvůrčím procesu. Srovnejme po té stránce třeba jen Holanovo Záhřmotí s jeho Panychidou. Báseň, která hledá svůj objekt, a báseň, která svůj objekt našla. Myslím, že rozdíl je jasný a že náraz života může být umělci užitečný.

A nyní bych chtěl položit ještě jednu otázku: co jest příčinou té strašlivé nesnáze, s jakou dospívá umělec k svému tvaru, té nad pomyslení vystupňované specializace, kterou se vyznačuje dnešní umění? Myslím, že je to ten nesmírně vyvinutý intelekt člověka, který vytvořil rozlehlou vědu, který zkonstruoval stroj, který rozbil strukturu hmoty a který spěje na této cestě dál a dál. Dnes už musí lidstvo vážně přemýšlet o tom, nebylo-li by lépe některé laboratoře zavřít a zapečetit. Je to Animus, pod jehož nesmírnou nadvládou zakrněla Anima, abych užil slov Claudelových. Myslím, že také Josef Čapek říká v Kulhavém poutníku něco o *duši*, na kterou dnešní člověk zapomíná. A tato duše se na svém dně mýlí mnohem méně nežli intelekt sebevyspělejší. Rovnováha mezi intelektem a duší, která je nezbytná pro zdravý rozvoj člověka, je dnes hluboce porušena. Intelekt se nesmírně rozrostl na úkor duše. Čistý intelekt však na vytvoření živého tvaru nestačí,⁶ v tom musí býti aspoň nějaký příděch duše jako u Mallar-

⁵ V četných strofách je Valéry spíše veršujícím filozofem než ryzím básníkem. A podává spíše filozofický koncept své básně nežli báseň samu. To však nemohu pokládati za něco vyššího. Podle výkladu Černého byla by báseň Valéryho jakýmsi tichem stále výše stupňovaným. Za četnými jeho verši cítím však prázdno, nikoli ticho. Někdy se u něho celé strofy redukuje na didaktickou poučku. Uvádím zde jako příklad verše z Palmy: „Pour autant qu'elle se plie A l'abondance des biens, Sa figure est accomplie, Ses fruits lourds sont ses liens.“ Všimněme si, jak ploché je to opakování bezvýznamného slovesa *être* ve dvou verších za sebou, jak to zní poučkovitě! Autor tu myslí více v pojmech nežli v tvarech. Dobrý verš je však tancem. Nebo závěr této básně: „Pareille (rozuměj palme) à celui qui pense Et dont l'âme se dépense A s'accroître de ses dons.“ Čtenář přímo cítí, jak to autor pouze říká, avšak sám se při tom nevydává. Celá báseň je záznamem procesu, řešením rovnice, autor se jí však málo účastní průvodním aktem vnitřním.

V Narysu Hada, v němž Valéry rozvinul nejdokonaleji svou vysokou hru, přiblížil se nejvíce své vlastní formě. Blížší vymezení těchto věcí vyžadovalo by ovšem samostatné studie, k níž bych se jednou rád dostal.

⁶ Společnost budovaná na čistě marxistických principech, vospěvši výše, musela by se jednou využívat v takových formách jako Valéry. Jsou-li naši marxisté proti němu, je to nedorozumění. Nevěřím však, že by to bylo pro ni trvale snesitelné, neodpovídá to zejména ruské národní duši.

méa. Co například Holanův Sen, Dík a Panychida, nejsou právě proto plnější, že jimi promluvila rozhořčená duše národa ve vzrušené chvíli a nikoli jen soukromý intelekt umělce? A co takový Petr Bezruč, jehož dílo je po každé stránce dokonalým útvarem slovesným, dokonce čistším než leckteré produkty takzvané čisté poezie? Bylo nejednou poukázáno na to, do jaké vysoké míry spolupracoval na jeho formě vyspělý intelekt, že tato zdánlivě primitivní forma je vlastně vysoce kultivovaným útvarem, avšak práce intelektu je zde zastřena a slouží jen k tomu, aby vybavila duši v její síle a mohutnosti.

V tom stadiu, v němž se nachází dnešní svět, a zejména představíme-li si stav, k němuž neodvratně spěje, je patrna jedna věc: duše člověka, jež se v něm utváří a bude utvářet, nesmí být duší nějakého klánu, nýbrž duší vpravdě *univerzální*, všeobecnou čili katolickou. A jsem přesvědčen, že největší dílo v utváření lidské duše vykonal katolicismus a že toto dílo nebude nikdy možno odstavit. A že duše, rozleptaná intelektem, se sotva bude moci jinak restaurovat nežli v něm a že ta dlouhá řada konvertitů počínajíc Chateaubriandem bude vzrůstatí.

Jsou to všechno věci v základě velmi prosté a jednoduché, ale dnešní svět je tak strašlivě zkomplikován, že je třeba velikých a dlouhých procesů, aby se k nim dospělo. Umělce nelze nikdy zprostit požadavku, aby dával plný, sytý a životaschopný tvar. Pouhý tvůrčí proces jej nikdy nemůže nahradit, ten zůstává vždycky jen náhražkou. A umělec, který uvízne ve svém vnitřním tvůrčím procesu, zůstává v podstatě parazitem, i když parazitem vysokého stylu. A nemusí býti ani parazitem na práci dělníka nebo sedláka, kteří se vedle něho plahočí, poněvadž ty může stroj v několika desetiletích snadno zbavit jejich dřiny a kdo pak bude potom míti právo něco mu vyčítat? Zůstává však parazitem na tom vyšším plném životě, k němuž jsme všichni povoláni.

A nyní se vraťme k té otázce, na niž odpověď jsme ponechali stranou: kdo je tím strašným rozporem mezi dnešním umělcem specialistou a ostatním světem vinen? Myslím, že vina je tu společná, poněvadž na místě někdejší duše zeje dnes u člověka povážlivé prázdno, a to je něco, co je všem společné. Snad je podíl umělce na této vině o něco větší, poněvadž má více odpovědnosti, ale zdaleka ne výlučný. Rezerva duše, z níž umění kdysi čerpalo, blíží se k svému vyčerpání.

A nyní se vraťme k naší „národní a sociální skutečnosti“. Od umělce tedy žádáme, aby dával obci národní a obci lidské dovršený a zákonitý tvar svého díla, který jest „směnnou“ hodnotou jeho života. A jako vědec, konstruktér, dělník i úředník nesocialista, konají-li řádně svou práci, mohou býti i socialistické společnosti prospěšnější než mnohý vyznavač mar-

xismu, tak jest tomu i zde. Umělec, který dává zralý tvar, je i socialistické společnosti prospěšnější, i když je nesocialista, i když je, dejme tomu – katolík. Prospěšnější než takový marxista, který jen řeční a gestikuluje. To jest zajisté i pojetí Václava Černého, my jsme je zde pouze ostřeji zdůraznili. Rozdíl bude v něčem jiném: Černý věří slaběji než my, že jest mu to možné, marxisté to nepřipouštějí vůbec. A hlavně nechtějí. My pak nechceme spoléhati na žádný diktát, nýbrž na sám zákon umělecké tvorby, na zákon života.

Za sebe tu chceme říci: jediná věc, k níž chceme vždycky a především přihlížeti, jest hodnota tvaru, která v sobě zahrnuje i hodnotu duše autorovy, ať jest jeho vyznání jakékoli. Víme, že i s katolicismem se dá fixlovati, protože fixlovat se dá se vším na světě. Byli „básníci“, kteří se domnívali, že stačí do kaleidoskopu obrazů zamíchat mezi ostatní střípky několik andělů a svatých a báseň je hotova. Jsem si také vědom toho, že příliv těchto básníků stoupl zejména za protektorátu. Nuže, nyní nastává jejich odliv směrem k marxismu. Není jich škoda. Jinak myslím, že v této věci jsme prokázali dobré vůle už dostatek. V někdejší Tvaru jsme tiskli před lety Vančuru vedle Durycha, Nezvala a Halase vedle Zahradníčka a Čepa a jiné. I v Akordu jsme za války otiskovali verše autorů, jichž komunistické krédo nám bylo dobře známo (dnes by se nám možná vyhnuli). Ale objevují se lidé, kteří vyslovují svůj podiv nad tím, že můžeme vůbec vycházet. Nevadí. Myslím, že na druhém břehu tolik dobré vůle nikdy neukázali a že naše dobrá vůle se nemůže ztratit. A vím, že je tam dosti lidí, kteří dobře vědí, že se nám křivdí, ale nechtějí si to pokazit.

A nyní bychom se ještě rádi optali: v čem je naše „reakčnost“? Mrzí nás, že tohoto slova používá, ne sice přímo o nás, i V. Černý, a to ne dosti uváženě. Ale mohu ho ubezpečit, že i on je reakcionářem, neboť i on se opovažuje vyslovovati v leccěms svůj nesouhlas. Pročez navrhuji: přestaňme rozeznávat progresivní a reakční a začněme rozlišovat pouze dobré od špatného, neboť dnes je situace namnoze taková, že co ještě včera bylo „progresivní“, dnes je „regresivní“ a naopak. „Evropan nejmodernější jste vy, ó papeži Pie,“ napsal kdysi Apollinaire, jeden z nejprogresivnějších básníků. Nejsme dnes v leccěms nejprogresivnější právě my? Leč bychom spatřovali progresivnost v rozbíjení oken a zařízení našich škol a v otloukání a týrání studentů, jak se stalo v Brně Anno Domini 1946.

Pokusil jsem se zde, pokud je v mých silách, přispět k vyjasnění věcí, v nichž nebývá vždy jasno. Mnohé ozřejmil už sám Václav Černý a byl by to ode mne nevděk, kdybych to neuznal. A zároveň se domnívám, že mu není ani dost málo zapotřebí, aby se nade mnou pohoršoval, protože mé stanovisko je poněkud odlišné. Poznání, k němuž člověk dospívá,

není nikdy výlučnou prací jednotlivce, nýbrž mnohem spíše prací *společnou*, při níž náš odpůrce nám dává velmi často více než přítel, který jen přitakává. I odpůrci mohou ve vyšším smyslu spolupracovat a takovouto spolupráci bychom si přáli se všemi.

(1945)

LITERATURA UMĚLECKÁ A LITERATURA UŽITKOVÁ

Václav Černý

Když slýchám naše socialistické kritiky, publicisty i politiky – s nimiž se, opakuji, svými sociálně politickými myšlenkami i svým názorem na určení člověka cítím stát na témže břehu – vyzývat básníky, aby vstoupili neprodleně do služeb socialistického programu a stali se propagačním orgánem politickým, nejsem nikterak pohoršen a nemám nejmenší chuti bědovat nad komandováním nebo zneužíváním umění. Vidím to, co vidí všichni lidé vůle opravdu dobré: že totiž mužové poctiví a charakterní, upřímně oddaní nesmírnému dílu národní obnovy, jež je zároveň a bohudíky i dílem sociální přestavby, zvou k práci, na níž dobrých dělníků nebude věru nikdy dost, i ty, kdo tam opravdu chybět nemají a nesmějí. A to je radostné, tím spíše, že se to u nás ne vždy dalo. Mimoto si nelibuji o původu umění v představách netýkavkově romantických, umění pro mne není metafyzické sakrosanktum a v básníkovi nevidím kněze, celebrujícího u oltáře. Ale zde jako všude jinde mám nade vše rád jasné, přesné a přísné myšlenky, protiví se mně polopravdy, přibližnosti, myšlení v heslech, šlágrech a představových mlhách či cárech, a uvědomuji si, že na nedorozumění o poměru politiky a kultury a jejich vzájemné pomoci ještě vždy doplatila kultura, aniž se tím politice valně pomohlo.

Nuže, nedomnívám se především, že by bylo nějak zvlášť nutno českou literaturu a české umění vůbec vyzývat ke kladné, činné a účinné účasti na vespolečném národním dění a tvoření. Sociálně, ba i sociálně politicky je naše moderní umění pevně a plodně vklíněno do vyvíjejícího se celku národní tvorby tak jako málokteré národní umění jiné. U nás umění vždy ochotně, ba přeochoťně sloužilo, luxus artismu nikdy u nás doopravdy nezdomácněl a veškeré apely, zvoucí je do boje o společný náš osud a společnou budoucnost, jsou skutečným stavem předstiženy o více než sto let.